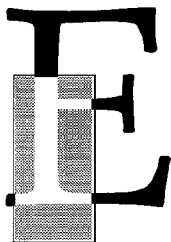

MARIA ROSA LLORET

EL TRACTAMENT DE LES FORMES NOMINALS 'INVARIABLES' QUANT A NOMBRE*

"El plural dels noms i dels adjectius termina sempre en s"
(Fabra 1956: 25)

El concepte d'*invariable* s'ha aplicat tradicionalment a aquells elements que presenten una mateixa forma per a diferents casos de flexió. En el cas dels elements nominals i pel que fa a nombre, per exemple, substantius com *dilluns* o *llapis* són considerats invariables perquè presenten la mateixa forma per al singular i per al plural. Cal distingir, però, en aquests elements, l'estructura morfològica de la forma final. En aquest sentit, els elements invariables respecte a nombre posseeixen, estructuralment, dues formes inflectives, la singular i la plural, tal com es pot veure en els contextos en què el procés de concordança fa patent els morfemes de flexió en els elements no invariables de l'oració amb els quals concorda.

(*) Agraïxo a J. Viaplana els comentaris fets al primer esborrany d'aquest article, que m'han ajudat a fer-lo més consistent i complet. El treball forma part del projecte d'investigació "La variació en el llenguatge" PB94-0951 del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, finançat per la DGICYT.

- (1)
- a. Aquest dilluns és festa.
 - b. Aquests dilluns passats han estat els dies més fluixos de la botiga.
 - c. Aquest llapis és petit, però escriu molt bé.
 - d. Aquests llapis són petits, però escriuen molt bé.

Distingir l'estructura morfològica de la forma final dels mots permet d'establir la diferència bàsica entre els elements invariables i els defectius: a diferència dels invariables, als elements *defectius*, els manca tant estructuralment com formalment alguna de les seves formes de flexió. Substantius com *postres* o *tovalles*, per exemple, són defectius perquè només tenen forma de plural: el procés de concordança posa de manifest que morfològicament sempre són plural, encara que semànticament puguin referir-se a elements singulars.

- (2) a. He menjat unes postres boníssimes (semànticament singular).
 b. Totes les postres d'aquest restaurant són boníssimes (semànticament plural).
 c. Compararé dues tisores petites (semànticament plural): unes de blanques per a mi i unes de vermelles per a tu (semànticament singular).

La gramàtica tradicional, que basa les seves descripcions en les formes finals i ortogràfiques dels mots, no analitza l'estructura dels elements invariables. Els nous mecanismes introduïts per la lingüística moderna, en canvi, arran de la distinció que estableix entre l'estructura i la forma i basant-se en criteris fònics, ofereixen més d'una anàlisi possible per a aquestes formes: en uns casos, els elements invariables són tractats com a formes que no afegeixen la marca pròpia de flexió; en d'altres, es considera que aquests elements afegeixen la marca de flexió que els correspon, tot i que en determinats contextos s'elideix o bé la marca de flexió o bé part de l'arrel; en d'altres, fins i tot, es considera que ambdós constituents, arrel i marca de flexió, es mantenen, fusionant, però, alguna de les seves parts. Davant aquest ventall de possibilitats, sembla adient fer-ne una revisió crítica i assenyalar les implicacions teòriques que cadascuna d'aquestes anàlisis comporta, revisió que presento a continuació a través de l'anàlisi de les formes nominals invariables quant a nombre. La tria concreta d'aquest grup de mots no ha estat fortuïta, sinó que ha estat induïda pel fet que tots els elements nominals, tant els variables com els invariables, presenten sempre, en català, una *s* final en les formes de plural:¹ són invariables sistemàticament els elements nominals acabats en *s*² que són plans o esdrúixols (3a i casos no aguts de 3b), substantius femenins (3b) o compostos en què el segon element del compost ja és un plural (3c); també són invariables –idiosincràticament, però– alguns substantius masculins aguts (3d).

(3)	a. llapis	b. pols	c. rentaplats	d. dilluns
	virus	bilis	obrellauncs	temps
	índex(s)	falç(s)	passamuntanycs	linx(s)
	dimecres	tos	tocadiscos	més
	brindis	glotis	siscents	fons

Per simplificar l'exposició d'aquest treball, parlarem, en general, de la *s* de plural i de formes acabades en *s*, i considerarem que */s/* és la representació subjacent de plural. Estrictament, però, hauríem de distingir que en el nivell fonològic aquesta *s* pot

(1) Aquesta generalització deixa de banda quantitatius com *massa*, *força* o *prou*, que normativament són invariables quant a nombre encara que no terminen en *s*. El caràcter dubtosament nominal d'aquestes formes i el seu ús morfològicament regular en la llengua parlada (*masses persones*, *forces persones*, *prou/proutes persones*) en justifica la seva exclusió.

(2) Les gramàtiques tradicionals, que es basen en criteris ortogràfics, desglossen aquesta *s* en formes acabades en *s*, *ç* o *x*, tot i que no es distingeixen fonèticament (compareu, per exemple, *falç* i *índex* amb *pols* i *temps*). També és irrellevant des del punt de vista fònic que algunes formes en *ç* o *x* prenguin ortogràficament una *s* en el plural (*falçs*, *índexs*).

correspondre a un fonema sord /s/ (*pol/s/*, cfr. *espol[s]ar*) o a un de sonor /z/ (*fon/z/*, cfr. *enfon[z]ar*). En el nivell fonètic, aquesta *s* també pot tenir diferents realitzacions: la sorda (*pol[s]*), la sonora (*pol[z]* *negra*) i la palatal (*meny[ʃ]*).³

1. NO-ADDICIÓ DE LA *S* DE PLURAL

L'anàlisi més corrent de les formes nominals invariables quant a nombre és considerar que les formes de plural no afegeixen la marca *s* pròpia de plural (Roca-Pons 1977: 191; Wheeler 1974: 41-45; Mascaró 1986: 89). La no-addició de la marca de plural normalment s'interpreta com si les formes de plural afegissin una marca 'zero', o al·lomorf /Ø/, de plural. Encara que normalment els autors no ho manifesten d'una manera explícita, aquesta anàlisi comporta una complicació addicional en la regla que assigna forma fonològica al morfema de plural, perquè ara el morfema de plural té més d'una forma fonològica en la representació subjacent: /s/ i /Ø/. L'al·lomorf corresponent s'assigna segons les característiques fòniques i morfològiques de l'arrel a la qual el morfema de plural s'adjunta, o bé es determina lèxicament en un nombre limitat de casos. En concret, l'al·lomorf /Ø/ s'assigna sistemàticament als nominals acabats en *s* que són plans o esdrúixols, als substantius femenins i als compostos el segon element dels quals és ja plural; s'assigna, en canvi, idiosincràticament a alguns masculins aguts acabats en *s* (la llista extensiva inclou els mots *dilluns*, *dimarts*, *dijous*, *temps*, *fons*, *linx(s)*, *dux(s)*, *plus*, *més*, *menys*, *dins*, *reps*), l'entrada lèxica dels quals inclourà un diacrític que els assigni l'al·lomorf /Ø/ de plural. A la resta de nominals, se'ls assigna sistemàticament l'al·lomorf /s/ de plural.

$$(4) \quad [+plural] \rightarrow \begin{cases} /Ø/ \text{ si acaben en } s \text{ i són: } \begin{cases} - \text{ plans o esdrúixols} \\ - \text{ substantius femenins} \\ - \text{ compostos amb el segon element plural} \\ - \text{ marcats al lèxic amb el tret } [+pl. 'Ø'] \end{cases} \\ /s/ \text{ a la resta} \end{cases}$$

Aquesta solució al·lomòrfica dona compte, distribucionalment i més o menys idiosincràticament, dels fets; ara bé, no explica per què justament són els nominals acabats en *s*, i no d'altres, els que prenen la marca 'zero' de plural. Amb la voluntat d'aportar una explicació que s'adigui més amb la intuïció general —és a dir, que no canvien perquè "ja tenen aspecte de plural en llur forma única" (Roca-Pons 1977: 191)—, Wheeler (1974: 42-45) proposa un mecanisme alternatiu per prevenir que aquestes formes prenguin *s*. Segons la seva anàlisi, en totes aquestes formes la *s* no forma part directament de l'arrel, sinó que estructuralment presenta un límit de morfema al davant. Els compostos amb el segon element del compost ja plural presenten un límit de

(3) Per a la qüestió de la representació subjacent del morfema de plural, vegeu Wheeler (1979: 44) i Mascaró (1986: 94-95).

morfema davant la *s* final, perquè el mot té una estructura sintàctica interna complexa; la marca de plural que contenen ha estat introduïda, però, en un altre nivell (/['siz]+['sent+s]/, per exemple). En la resta de casos, la *s* s'interpreta com una marca especial de classe morfològica, que no forma part del radical pelat, i que, per tant, és precedit estructuralment per un límit de morfema (/ʔtip+u+s/, /a'pendik+s/ i /ʔtenp+s/, per exemple). Wheeler (1974: 21-25) interpreta de la mateixa manera la [u] i la [i] de paraules com *toro* o *bienni*, perquè cap d'aquests elements finals no apareix mai en els derivats (cfr. *torejar* i *biennal* o *típic*, *apendicle* i *temporal*). Justament per això, Wheeler proposa de bloquejar, mitjançant la regla (5), l'aplicació de la regla general (5'), que assigna /s/ als nominals marcats com a [+plural]. La regla (5), que afecta únicament els elements que estructuralment contenen +s, s'ha d'aplicar necessàriament abans que la regla general (5').

(5) [+Plural] → [-Regla (5')] / + s # (Wheeler 1974: 45)

(5') [+Plural] → +s / ____ #_{N, A, Pro, Det} (Wheeler 1974: 41)

Hooper & Terrell (1976), analitzant les dades del castellà, proposen encara un altre mecanisme per explicitar el fet que els mots invariables per a plural ja terminen en *s* (tipus *lunes*, *dosis* o *tórax*, en castellà). Suggereixen que les regles que assignen contingut fonològic siguin vistes com patrons prosòdics superficials: si un mot ja s'ajusta a aquest patró superficial, no s'afegeix res; altrament, l'afix s'adjunta. Els nominals invariables quant a nombre, doncs, no afegeixen la marca de plural perquè la forma no flexionada ja satisfà el patró superficial. El problema principal que planteja aquesta anàlisi és que aquest patró no actua de manera unitària, o sistemàtica: els mots aguts acabats en -s, tot i satisfer el patró superficial, normalment no són invariables, i solen contenir la marca de plural amb l'aparició d'una vocal epentètica enmig, que manté les dues sibilants a part (per exemple, *feliç*[u]s i *felic*[ə]s, en català, o *as*[e]s i *mes*[e]s, en castellà).

2. ELISIÓ DE LA S DE PLURAL

Una anàlisi alternativa és la de suposar que les formes invariables també afegeixen estructuralment la marca pròpia de flexió, tot i que després s'elideix, normalment a causa de la identitat formal que s'estableix entre l'arrel i l'afix. Viaplana (1991: 247) fa una proposta en aquesta línia per a les formes nominals invariables respecte a nombre en català.⁴ Considera que aquests casos invariables també afegeixen estructuralment la marca *s* de plural, la qual s'esborra d'acord amb una regla fonològica independent (6) que clideix sistemàticament l'últim element d'una seqüència de dos segments *s* finals acumulats morfològicament. La *s* que s'esborra ha d'anar explícitament marcada com a marca de plural; altrament, la regla esborraria incorrectament la *s* de flexió verbal,

(4) Viaplana (1991) no fa referència explícita als compostos amb el segon element del compost ja plural.

marca de segona persona del singular, que apareix en casos com *tus+s*, la qual es manté per la inserció de la vocal epentètica enmig de les sibilants (*tuss[ə]s*), que fa admissible la seqüència. La inserció de [ə] es produeix, per defecte, després de la inserció de l'epèntesi [u], perquè la regla (o procés) que insereix [ə] no presenta cap condicionament gramatical, mentre que la regla (o procés) que insereix [u] només actua sobre els nominals masculins i aguts que acaben en sibilant (*nas+s* dóna *nass[u]s*, *feliç+s* dóna *feliç[u]s*, per exemple).

$$(6) \quad s_{\{+plural\}} \rightarrow \emptyset / s + _ \# \quad (\text{Viaplana 1991: 247})$$

Aquesta proposta presenta un inconvenient: els adjectius femenins invariables quant a gènere que acaben en *s* no esborren la marca de plural sinó que també opten per l'epèntesi, i, en aquest cas, com en la flexió verbal, s'insereix l'epèntesi [ə] regular del català (com a *felic[ə]s*, per exemple). Aquest problema, però, és fàcilment salvable si introduïm una restricció més en la regla, i hi especifiquem que només actua sobre els substantius.

$$(7) \quad s_{\{+plural\}} \rightarrow \emptyset / s + _ \#]_{\text{SUBSTANTIVUS}}$$

També, els casos especials dels substantius aguts acabats en *s* que són invariables (casos com *dilluns* o *temps*, per exemple) hauran d'anar marcats idiosincràticament al lèxic, perquè no prenen l'epèntesi [u] que els correspondria.

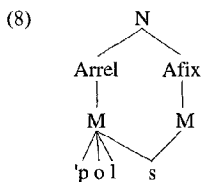
Els avantatges més importants d'aquesta proposta són, al meu parer, d'una banda, que el morfema de plural del català queda reduït a una sola variant fonològica, /s/, com en la proposta de Wheeler (1974), i, de l'altra, que la no aparició de la *s* de plural en les formes fonètiques finals es fa dependre, més directament que no pas en les solucions anteriors, del context fònic: és el contacte entre dues sibilants que provoca l'elisió d'una d'elles, tal com també s'esdevé entre dues sibilants en els processos de derivació (*des+centrar* dóna *de[s]lentrar*, per exemple) o de composició (*sis+cents* dóna *si[s]ents*, per exemple) i en fonètica sintàctica (*els sacs* dóna *el[s]acs*, per exemple). Noteu també que, a diferència de Wheeler (1974), no s'ha d'assignar l'ordre d'aplicació de les regles extrínsecament. El fet que els substantius masculins aguts invariables hagin d'anar marcats al lèxic no és un punt feble de l'anàlisi, perquè, donat el caràcter extremadament marginal d'aquests casos, en qualsevol anàlisi aquests casos han d'anar marcats idiosincràticament d'una manera o d'una altra, en el lèxic o en la gramàtica. A aquesta proposta, però, se li pot retreure que complica excessivament la gramàtica, perquè introdueix una nova regla que té un àmbit d'aplicació molt reduït —només actua sobre la *s* de plural i en la categoria dels substantius— i l'única funció de la qual és recuperar la forma final desitjada.

Hi ha, naturalment, una altra anàlisi possible: considerar que aquestes formes ni deixen d'afegir la *s* de plural ni l'esborren, sinó que mantenen les dues *ss*, la de l'arrel i la de plural, fònicament, però, fusionades.

3. FUSIÓ DE LES DUES SS

Stemberger (1981) fa notar que la major part dels casos anomenats invariables són formes en què l'afix (o clífic) regular que s'hauria d'ajuntar $-s/$ en el cas del plural en català-, seria homòfon amb la part adjacent del morfema al qual s'adjunta. Segons ell, aquesta situació provoca una mena de restricció mòrfica per la qual les llengües tendeixen universalment a fusionar les parts homòfones; són casos, en la seva terminologia, d'*haplologia morfològica*. Stemberger proposa d'analitzar estructuralment aquestes formes com si en el component morfològic prenguessin la marca gramatical regular que els pertoca, la qual en el component fonològic es fusionaria amb la part homòfona del morfema adjacent, resultant en una seqüència ambimòrfica. D'acord amb aquesta anàlisi, cap de les dues parts s'elideix sinó que es fusionen fònicament. Stemberger (1981: 805-809) interpreta aquest mecanisme com una aplicació vàcua de les regles que assignen contingut fonològic als morfemes: no és una aplicació vàcua de la regla (o procés) que assigna [+plural] a un mot, sinó de la regla que interpreta fonològicament aquest morfema; és a dir, de la regla que assigna *s* als elements nominals [+plural].

En el cas dels nominals (N) invariables respecte a nombre del català, es confirma aquesta restricció: la *s* de plural és homòfona amb la *s* final de les formes a les quals s'annexiona *i*, per tant, es fusionen en una sola *s* d'acord amb una regla fonològica independent.⁵ Seguint la notació de Stemberger (1981: 807), la representació per al cas de *pols* (fem.), per exemple, seria:

(on el segment *s* dominat pels dos nodes M pertany a ambdós morfemes, i s'anomena ambimòrfic)

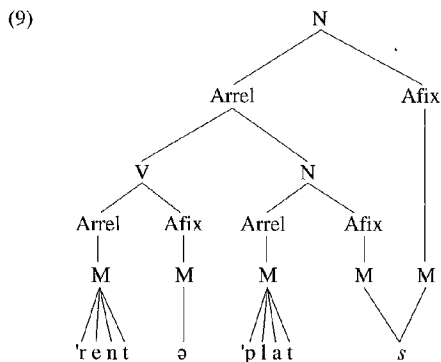
Tot i que aquesta proposta és molt atractiva, Mascaró (1986: 89-90) fa notar que l'inconvenient major que presenta és que no explica l'absència de la vocal epentètica entre les dues *ss*, tal com s'esdevé en altres casos (com en *felic[ə]s* o *tuss[ə]s*, per exemple). L'objecció de Mascaró és indubtablement encertada; caldria, però matisar-la. Si bé és cert que l'anàlisi ambimòrfica deixaria de banda el cas més general en què s'insereix una vocal de suport per destruir l'adjacència de les parts homòfones, també és cert que el cas dels compostos amb el segon element del compost ja plural és diferent.

Menn & McWhinney (1984) fan un recull extensiu de casos en diferents llengües del món que presenten aquesta mateixa restricció, separant aquells en què l'homofonia es produeix entre part de l'arrel i l'afix d'aquells en què l'homofonia es produeix entre afijos. Aquests autors s'adonen que, en general, la restricció entre arrel i afix homòfons

(5) Noteu que fem servir el terme homòfon en un sentit ampli, perquè la identitat entre les dues *ss* no cal que sigui total sinó que poden diferir quant a la sonoritat, per exemple, si la representació subjacent del morfema de plural és */z/* (vid. nota 4): */indək+s/* \rightarrow */z/*. Aquest no és un fet aïllat: la regla que simplifica dues sibilants en contacte en processos de composició i de derivació i també postlèxicament tampoc no té en compte la sonoritat, per exemple: *si/z/+s/ents* \rightarrow *si[s]ents*, *pa/s/* \rightarrow *pa[z]ebra* (per a una anàlisi basada en assimilació prèvia i elisió, vid. Mascaró 1983: 87-89, 97; Mascaró 1984: 198-205; Wheeler 1974: 311-312).

es produeix en menor freqüència que entre afixos, i, encara, quan es produeix, moltes vegades ocorre irregularment –en un nombre limitat de mots– o, fins i tot, en alguns casos, la restricció és opcional. Per contra, la restricció entre afixos homòfons té un caràcter més universal i, quan es produeix, ocorre regularment en les llengües; és a dir, sense excepcions. Atenent a aquestes observacions tipològiques, Menn & McWhinney proposen d'analitzar de manera diferent aquests dos casos: interpreten l'haplologia entre l'arrel i l'afix com un cas de no addició o d'elisió del morf que altrament repetiria la part final de l'arrel a la qual s'adjunta; interpreten l'haplologia entre afixos com una fusió d'afixos homòfons. Suggerixo, a continuació, d'aplicar aquesta proposta, i les anàlisis que se'n deriven, al cas dels mots invariables quant a nombre.

En català, hi ha dos tipus de nominals invariables, estructuralment diferenciats: els casos com *pols*, que semblen plurals perquè l'arrel ja acaba en *s*, i els casos com *rentaplats*, que semblen plurals perquè estructuralment la forma singular del mot compost ja conté una marca de plural en el segon element del compost, *plat+s*. D'acord amb les observacions de Menn & McWhinney, proposo d'analitzar de manera diferent aquests dos grups, i tractar els compostos –però no els altres mots invariables– com un cas d'haplologia morfològica amb elements ambimòrfics, perquè les parts fusionades no són dues *ss* qualssevol sinó dues *ss* que representen el mateix morfema, el mateix afix de plural. És a dir, en català, com en moltes altres llengües del món, només els afixos idèntics són ambimòrfics; no ho són, en canvi, l'arrel i l'afix, encara que siguin homòfons.

Acceptant, doncs, l'anàlisi anterior per als compostos invariables, tornem ara a l'estudi de la resta de casos invariables. A més de les anàlisis més tradicionals de no addició de la *s* de plural (vid. §1) o d'elisió de la *s* de l'arrel (vid. §2), darrerament, s'han suggerit altres propostes dins el marc de la fonologia no lineal, propostes que presento i discuteixo a continuació.

4. INTERPRETACIÓ FONOLÒGICA AMBIGUA D'UNA SOLA DE LES DUES SS

Harris (1991: 77-78), analitzant les dades del castellà, presenta una anàlisi alternativa basant-se en la proposta de Noyer (1990). Segons Noyer, els elements morfològics que constitueixen els mots, alguns dels quals apareixen a causa de processos sintàctics com la concordança, surten del component sintàctic sense estar ordenats, com una matriu no ordenada de trets morfològics; tenen, però, un índex que els assigna l'ordre lineal i que, per tant, s'interpreta en el component morfològic. Alguns d'aquests morfemes, però, poden tenir assignats el mateix índex o lloc estructural (10). En aquest cas, només un dels morfemes s'interpreta fonològicament, perquè l'aparició d'un bloquejarà l'aparició de l'altre en el nivell fonològic. L'anàlisi, doncs, no especifica quin dels dos morfemes apareix realment en el component fonològic (11). Noteu que, a diferència de l'anàlisi ambimòrfica, aquí no es considera que les dues *ss* es fusionin a nivell fonològic, sinó que es considera que només una d'elles s'interpreta fònicament, sense especificar quina de les dues.

$$(10) \quad /'t\acute{o}r\acute{e}k/ \quad = \quad [['t\acute{o}r\acute{e}k] + \left\{ \begin{array}{l} s_{\text{Formatiu}} \\ s_{\text{Plural}} \end{array} \right\}] \quad = \quad \begin{array}{c} \text{N} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{N} \quad \left\{ \begin{array}{l} s_{\text{Formatiu}} \\ s_{\text{Plural}} \end{array} \right\} \\ \mid \quad \quad \quad \mid \\ 't\acute{o}r\acute{e}k \quad \quad \quad \end{array}$$

N

Formatiu s¹

Plural¹

(11) Interpretació en el component fonològic: /'t\acute{o}r\acute{e}k+s/

L'inconvenient més gran que presenta aquesta anàlisi és que no justifica per què alguns dels morfemes ocupen el mateix lloc estructural; és a dir, no explicita que els morfemes que, en aquest cas, comparteixen l'índex (o nivell d'estructura morfològica), ho fan perquè fonològicament tenen la mateixa forma. Tampoc no distingeix els casos que ja tenen una marca de plural (els compostos) de la resta.

5. ELISIÓ DE LA S DE L'ARREL

En totes les propostes anteriors (la no-addició de la *s* de plural, l'esborrament de la *s* de plural, la fusió de les dues *ss* i la interpretació fonològica ambigua d'una de les dues *ss*), sempre es manipula, d'una manera o d'una altra, la marca de plural. Hi ha, però, una anàlisi alternativa: que la *s* de la forma plural resultant sigui justament la marca de plural; és a dir, que en les formes plurals s'elideixi la *s* de l'arrel. Aquesta anàlisi és, a bon dret, la que s'allunya més de les interpretacions tradicionals; veurem, però, que,

òbviament, no altera l'observació empírica amb què aquest treball començava: "el plural dels noms i dels adjectius termina sempre en s" (Fabra 1956: 25). D'altra banda, si tenim en compte l'estructura interna d'aquests mots, veurem que aquesta proposta és més satisfactòria que les anteriors, perquè permet eliminar al màxim l'excepcionalitat, o idiosincràsia, tant del component gramatical com del lexicó.

Tal com hem dit més amunt, la s final de la majoria d'aquests mots invariables ni forma part de l'arrel –perquè no apareix en els derivats– ni es pot identificar com un morfema derivacional. Alguns exemples són:

(12)	a.	Acabats es -s :	bili+s, bili+ós
temp+s, temp+orada
fon+s, fon+ament
	b.	Acabats en -is :	brind+is, brind+ar
glot+is, glot+al
	c.	Acabats en -us :	vir+us, vír+ic
por+us, por+ós

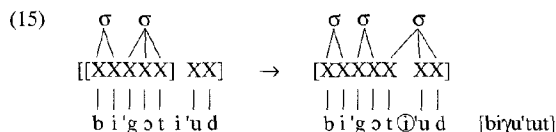
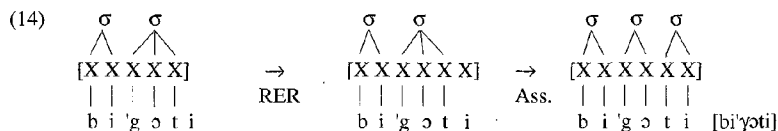
Recordem que Wheeler (1974) ja relacionava el caràcter invariable d'aquests mots amb el fet que aquestes ss finals no formen part de l'arrel (*vid.* §1). Dins el marc de la fonologia no lineal, Lloret & Viaplana (1992: 436-442) ofereixen indirectament una anàlisi per a aquestes formes que s'adiu amb la proposta de Wheeler perquè fa dependre la invariabilitat d'aquests mots de la seva estructura morfològica. En llur proposta, però, la invariabilitat no es deu a la no-addició de la marca de plural sinó que es deriva directament de la forma bàsica que els assignen i dels principis generals que regeixen les associacions. Lloret & Viaplana (1992: 429-434) consideren que aquestes seqüències fonològiques especials que no formen part de l'arrel són *elements formatius addicionals*, en la seva terminologia, que presenten la característica de no estar associats a cap unitat de l'esquelet: són segments *flotants*. En el marc de la fonologia no lineal, cada segment, en principi, ha d'estar associat a una unitat temporal de l'esquelet, esquelet sobre el qual es construeix l'estructura mètrica de la paraula (síllabes, mores o unitats prosòdiques superiors). Aquells segments que no tenen *per se* unitat de l'esquelet, els anomenats segments flotants, o bé l'adquireixen durant la derivació, o bé s'incorporen a l'estructura mètrica directament a través d'unes regles especials (els anomenats segments *extramètrics*), o bé s'elideixen, perquè els elements no associats s'esborren obligatòriament.⁶ Dir, per tant, que aquests elements formatius addicionals són flotants comporta la creació de regles especials que permetin la seva incorporació en l'estructura prosòdica. Lloret & Viaplana (1992: 431) postulen una regla d'extensió del radical (13), que crea una unitat de l'esquelet buida (X) després dels radicals.

- (13) *Regla d'extensió del radical (RER):*

$$\emptyset \rightarrow X / [\text{RADICAL}]_d \text{ — }]_i$$

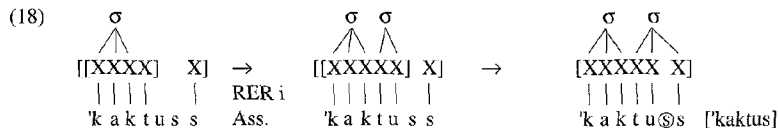
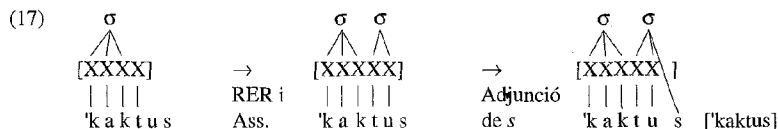
(6) En fonologia no lineal, s'accepta la convenció de *Stray Erasure* ("Unsyllabifiable elements must delete"), que esborra els elements flotants, o no associats, que no han estat incorporats a l'estructura prosòdica.

A aquesta posició buida, s'hi pot associar un element formatiu addicional. Per exemple, en el cas de *bigot+i* (cfr. *bigot+ut*) la *i* queda incorporada a l'estructura prosòdica perquè s'associa amb la posició buida creada en l'esquelet per la RER (14); en canvi, a *bigot+ut* la *i* s'elideix –indicat formalment per un cercle a la figura de (15)– perquè no està associada, ja que la RER no actua perquè el radical no és simple sinó que conté un morfema derivatiu.

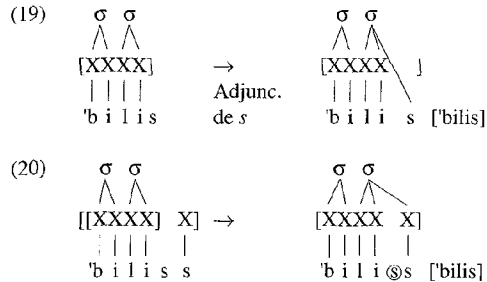

Els mots que acaben en /Vs/, com els casos de (12b i c), presenten la complicació de tenir elements formatius addicionals que contenen més d'un segment. La regla d'extensió del radical només proveeix una única nova posició en l'esquelet i, per tant, sembla que la *s* final no quedi associada. Lloret & Viaplana (1992: 439-440), però, fan notar que en moltes llengües del món la *s* ha de ser tractada com un element especial en la sil·labificació, perquè es pot adjuntar excepcionalment a grups consonàntics ja existents. Així, la *s* final de les formes singulars s'incorpora a l'estructura sil·làbica per la regla (16) d'ajunció especial de *s*, per tal com aquesta consonant es troba en posició final (17). En la forma plural (18), en canvi, la *s* que se sil·labifica és la de plural, en detriment de la que forma part de l'element formatiu addicional, que, com que no es troba en posició final, s'elideix perquè no queda incorporada en l'estructura prosòdica.

- (16) *Regla d'ajunció de s final* (Lloret & Viaplana 1992: 440)
 Adjuntar *s* a la dreta de qualsevol rima ja existent.

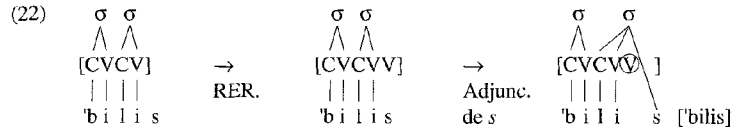
Els mots invariables en *s* final, com els casos de (12a), presenten la complicació addicional que si la regla d'extensió del radical els assigna una posició X buida perquè s'hi adjunti, la vocal epentètica [u] o [ə] s'hi hauria d'inserir quan la marca de plural s'afegís, tal com s'esdevé en el cas de *feliç[u]s* i *felic[ə]s*, per exemple. Lloret & Viaplana (1992: 441-442) proposen, en aquest cas, de marcar lèxicament aquestes arrels amb un tret negatiu, [-RER], que bloquegi l'aparició d'una posició buida en l'esquelet. Així, en casos com *bilis* la *s* del singular (19) s'incorpora per la regla (16) mentre que en el plural (20) l'única *s* que pot incorporar-se és la de plural.⁷

Una altra possibilitat és que la RER introdueixi en lloc d'una posició inespecificada, X, una posició concretament vocàlica, V, tal com Harris (1992: 68) proposa per al castellà. La regla de (13) es reformularia com a (21).

- (21) Regla d'extensió del radical (RER; reformulada)
 $\emptyset \rightarrow V / [RADICAL]_d ___]_i$

D'acord amb aquesta proposta, tots els mots amb *s* final addicional flotant no haurien d'anar marcats lèxicament amb el tret [-RER], perquè encara que la RER introdueixi una posició V buida, la *s* no s'hi podria mai associar perquè és una consonant. Així, per exemple, la *s* de la forma singular (22) s'adjuntaria per la regla (16) mentre que la V introduïda per la RER s'esborraria.

(7) Notem que "la regla de gènere no opera sobre els substantius quan la forma conté elements formatius addicionals" (Lloret & Viaplana 1992: 433).

Aquesta anàlisi és, sens dubte, més econòmica per a la gramàtica del català, si més no des del punt de vista morfològic. No obstant això, hem de tenir present que adoptar aquesta alternativa implica acceptar també una versió restringida de la teoria de la

subespecificació, que no permeti interpretar una posició V completament inespecificada com a [ə] si no és per qüestions de sil·labificació.⁸ Altrament, podrien sorgir formes agramaticals del tipus *[bʎlisə(s)] o *[təmpə(s)].

6. CONCLUSIÓ

En resum: la distinció que la lingüística moderna estableix entre l'estructura morfològica dels mots i la seva estructura fònica ha permès de suggerir diferents anàlisis per a les formes anomenades tradicionalment *invariables*. Pel que fa als nominals invariables quant a nombre, totes les anàlisis coincideixen a assignar el morfema de plural a aquestes formes. És en la interpretació fonològica d'aquest morfema que difereixen: [+plural] es pot interpretar com a només /s/ o com a /s/ i /Ø/. En el primer cas, encara, i mitjançant estratègies diferents, la /s/ de plural, o la de l'arrel a la qual s'adjunta, es manipula en el component fonològic: es pot bloquejar la regla que assigna la s de plural (Wheeler 1974); pot inserir-se la s de plural i després elidir-se (Viaplana 1991); poden fusionar-se ambdues (*à la* Stemberger 1981); pot evitar-se la postulació de quina de les dues ss, la de l'arrel o la de plural, es materialitza (*à la* Harris 1991); o pot considerar-se que s'esborra la s de l'arrel i no pas la de plural (Lloret & Viaplana 1992).

En aquest treball m'he decantat, per motius tipològics, per diferenciar els compostos amb el segon element del compost ja plural de la resta de casos. He interpretat els compostos invariables ([frent+a][plat+s]]) com un cas d'haplogogia morfològica entre afixos, on les ss es fusionen en el nivell fonològic. Després, he distingit aquells casos en què la s no forma part del radical de la resta. En el primer cas ([cact+us], [bili+s], [temp+s]), he afavorit la proposta no lineal de Lloret & Viaplana (1992), perquè pot donar compte alhora del tractament gramatical que han de tenir les vocals finals dels nominals que ni són marca explícita de gènere ni formen part del radical ni constitueixen un morfema derivatiu independent. Aquesta proposta també permet d'eliminar l'excepcionalitat d'aquestes formes, perquè afegeixen la marca pròpia de plural, /s/: la invariabilitat superficial es deriva de principis generals que, en el plural, no permeten incorporar l'element formatiu addicional s a l'estructura prosòdica. D'acord amb l'anàlisi que proposo, els únics casos realment excepcionals són els pocs nominals en l'estructura morfològica dels quals no es pot justificar, almenys sincrònicament, l'aparició d'un límit de morfema ([tos], [pols]). Suggerixo, finalment, d'assignar a aquests casos –que són del tot marginals– un diacrític en la seva entrada lèxica que bloquegi l'assignació de la marca regular, i única, del plural en català: /s/.

(8) Vid. també Lloret & Viaplana (1992: 441, nota 20).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, P. (1956) *Gramàtica catalana*, Barcelona, Teide.
- HARRIS, J. W. (1991) «The form classes of Spanish substantives», dins Booij, G. & J. van Marle, eds., *Yearbook of Morphology 1991*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, pp. 65-88.
- HOOPER, J. B. & T. TERRELL (1976) «Stress assignment in Spanish: a natural generative analysis», *Glossa* 10, pp. 64-110.
- LORET, M. R. & J. VIAPLANA (1992) «Les vocals finals dels elements nominals en català», dins Ferrando, A. & A. G. Hauf, eds., *Miscel·lània Joan Fuster V. Estudis de llengua i literatura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 419-445.
- MASCARÓ, J. (1983) *La fonologia catalana i el cicle fonològic*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona. [Versió catalana de *Catalan Phonology and the Phonological Cycle*, Tesi doctoral, Cambridge, Massachusetts, M.I.T., 1976].
- (1984) «Sobre la reducció de les transformacions d'elisió», dins Bartra, A. *et al.*, eds., *Estudis gramaticals* 1, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 197-215.
- (1986) *Morfologia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- MENN, L. & B. McWHINNEY (1984) «The repeated morph constraint: toward an explanation», *Language* 60, pp. 519-541.
- NOYER, R. (1990) *Morphosyntactic addresses*, Manuscrit, Cambridge, Massachusetts, M.I.T.
- ROCA-PONS, J. (1977) «Les formes subjacents i la morfologia catalana», dins Tate, R. & A. Yates, eds., *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Oxford, Dolphin Book, pp. 1-22.
- STEMBERGER, J. P. (1981) «Morphological haplology», *Language* 57, pp. 791-817.
- VIAPLANA, J. (1991) «Sobre la flexió nominal en català», *Estudis de llengua i literatura catalanes XXIII. Miscel·lània Jordi Carbonell* 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 235-264.
- WHEELER, M. W. (1974) *Some Rules in a Generative Phonology of Modern Catalan*, Tesi doctoral, Oxford, Oxford University. [Publicada amb el títol *Phonology of Catalan*, Oxford, Basil Blackwell, 1979].